
BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ

Prof. Dr. Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, 875 sh.

ISBN 978-605-5623-69-2.

Aytekin ŞENZEYBEK

Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı

asenzeybek@selcuk.edu.tr

Eser, 2008 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Öz tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, 1974 senesinde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde İslam Mezhepleri Tarihi alanında dersler vermeye başlamıştır. Enstitü'nün 1982 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmesi üzerine Kelam Anabilim Dalı'na; İslam Mezhepleri Tarihi'nin Anabilim Dalı olarak kabul edildiği 1997 yılından emekli olduğu 2008 yılına kadar da İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı'na bağlı olarak derslerine devam etmiştir. Tanıtımını yaptığımız eser, yazarın İslam Mezhepleri Tarihi alanında otuz yılı aşan üniversite hocalığının derin bilgi birikimi ve tecrübesini yansıtmaktadır.

Eser, İslam Mezhepleri Tarihi metodolojisine uygun olarak, İslam Mezheplerinin doğduğu ortamı, ortaya çıkış sebeplerini, teşekkül süreçlerini, ileri sürdükleri itikadi ve siyasi görüşleri ve günümüze kadar geçirmiş oldukları evreleri temel kaynaklarından hareketle, modern araştırmalardan da faydalanarak, zaman-mekân bağlamında, fikir-hadise irtibatını kurarak deskriptif (tasviri, betimleyici) metotla ve tarafsız bir gözle hazırlanmıştır.

Tanıtımını yaptığımız eserin ayırıcı özellikleri:

1- Eserde, ele alınan her konunun sonuna *Konu Okuması* başlığı altında, yazar tarafından önemli görülen yazılar eklenmiştir. Bu yazıların bir kısmı incelenen fırkalarca kutsal kabul edilen metinlerin tercümesinden; diğer bir

kısmı doğrudan mezhep kurucuları veya mezhebin önde gelen simaları tarafından kaleme alınan eserlerin tercümesinden ve bir diğer kısmı da konu ile ilgili kaleme alınmış olan ve yazar tarafından önem atfedilen metinlerden oluşmaktadır.

2- İncelenen konuların sonuna seçilmiş bibliyografyalar eklenmiştir. Bu yönüyle eser ele aldığı konularda yapılacak olan araştırmalar için ilk başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

3- Eserde fırkalar genel olarak doğuşu, teşekkül süreci, tarihi gelişimi, kolları ve görüşleri olarak ele alınsa da detaylandırılmış başlıklar kullanılarak okuyucuya kolaylık sağlanmıştır. Buna ek olarak pek çok fırkanın kurucusunun hayatı ve eserleri ayrı başlıklar halinde ele alınmış, fırkaların görüşleri siyasi ve itikadi olmak üzere iki başlık halinde incelenmiştir.

Eserin Önsöz kısmında İslam Mezhepleri Tarihi'nin, İslami ilimlerin teşekkül sürecinden günümüze kadar olan zaman dilimi içerisinde geçirmiş olduğu evreler kısaca özetlenmiştir. Yazara göre Mezhepler Tarihi literatürü inançlar, ihtilaflar ve kelam yönünden güçlü olmasına rağmen bu inançların ve ihtilafların ortaya çıkmasında etkin olan sosyal, siyasi, kültürel, felsefi, iktisadi vb. hususlar göz önünde bulundurularak bir sebep-netice ilişkisi kurulması ve fırkaların kurucuları ile ilgili olarak verilen biyografik bilgiler yönünden zayıftır. Bu durumun ise iki sebebi vardır:

1- Mezhepler Tarihi ile ilgili eser yazan müelliflerin genellikle fikir ve düşünceye diğer konulardan daha çok önem veren akide ve kelamla uğraşan kimseler olmaları.

2- Bu alanda eser veren müelliflerin çalışmalarında düşüncelerine yer verdikleri kendilerinden önce ve kendi dönemlerinde yaşamış olan kimseler hakkında bilgi sahibi olmaları sebebiyle o kişiler hakkında verilecek bilgileri zait saymalarıdır. (s.29)

Giriş bölümünde ise İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili temel bilgiler detaylı ve doyurucu bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu bölümde öncelikle İslam Mezhepleri Tarihi'nin tarifi, konusu, gayesi, diğer ilimlerle ilgisi, bu bilim dalında kullanılan makale, mezhep, fırka, millet, nihle, heva terimlerinin anlamları verilmiştir. Ardından İslam Mezhepleri Tarihi'nin kaynakları önce Makâlât, Fırak, Milel ve Nihal literatürü olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiş ve sonunda ise bu bilim dalının klasik kaynaklarının önde gelenleri hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Giriş bölümünde son olarak mezheplerin doğuşunu hazırlayan önemli olaylar dört başlık (vasiyet, hilafet, Ebu Bekir-Ömer-Osman devri olayları ve Ali devri olayları) altında kısaca ele alınmıştır. Giriş bölümünün sonunda yer alan *Mezhep Kavramıyla İlgili Dü-*

şünceler başlığını taşıyan konu okumasında, mezheplerin pedagojik olarak itikadi, siyasi ve fıkhi olmak üzere üç grupta ele alındıkları görülmektedir. (s. 72-81)

Eserde, İslâm Mezhepleri Hâricîlik, Şîa, Mu'tezile, Ehl-i Sünnet, Mürcie, Dürzîlik, Nusayrîlik, Vehhâbîlik, Bâbîlik, Bahâîlik, Kâdiyâniyye, Yezîdîlik, Alevîlik ve İslam Tarihinde Mehdîlik Hareketleri olmak üzere on dört ana başlık altında incelenmiştir.

Bütün bu başlıklar içerisinde en fazla Şîa'ya yer verildiği görülmektedir. Konu işlenirken önce Şîa ismi ve ortaya çıkışı, Şîa'nın menşei, mezhepleşme süreci gibi konular ele alınarak genel bir giriş yapılmış, ardından Zeydiyye, İsmâiliyye, İmâmiyye ve Gâliyye (Gulat) başlıkları altında Şîi fırkalar detaylıca incelenmiştir. Gâliyye başlığı altında önce gâli fırkaların görüşleri gruplandırılarak açıklanmış, ardından Sebeiyye, Keysâniyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye'nin gâli fırkalarına kısaca değinilmiştir. Bu başlık altında son olarak *Şîa'da Devlet Kurma Faaliyetleri ve Şîa'nın Demografik Yapısı ve Şîa Literatürü* başlıkları altında Zeydîlerin, İsmâililerin ve İmâmiyye'nin tarihsel süreç içerisinde kurdukları devletlerle fırkanın yayıldığı coğrafya ve literatürü ile ilgili detaylı bilgiler verilmektedir ki bu bölümler okuyucuya fırka ile ilgili farklı yaklaşım açısı kazandırmaktadır.

Eserde, *Ehl-i Sünnet* başlığı altında Selefiyye, Mâturidiyye ve Eş'âriyye mezhepleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de zikredilen fırkaların ortaya çıkışları, tarihi gelişimleri, kurucularının hayatları, eserleri ve görüşleri incelenmiş, konu okumaları başlığı altında mezheplerin önemli eserleri dilimize aktararak sunulmuştur.

Eserin on dördüncü ve son bölümü olan *İslam Tarihinde Mehdîlik Hareketleri* başlığı altında mehdilik hareketlerinin sosyolojik boyutuna değinilmiş, bu hareketlerin İslam tarihi içerisindeki gelişim süreçleri incelenmiştir. Bu minval üzere eserde öncelikle *İlk Devre ve Emeviler Dönemi Mehdilik Kavramı* ele alınmıştır. Yazarın tespitine göre Kur'an-ı Kerim'de geçmeyen Mehdî kelimesi İslam'ın ilk devrelerinden itibaren kurtarıcı ve mesihî şahsiyet anlamı yüklenmeksizin, bir şeref ünvanı olarak çeşitli kimseler için kullanılmıştır. Hassan b. Sâbit, Hz. Peygamber'i; Cerir, Hz. İbrahim'i "Mehdî" olarak anarken Süleyman b. Surad, Kerbela olayından sonra Hüseyin b. Ali'yi "Mehdi oğlu Mehdi" şeklinde zikretmiştir. Hz. Peygamber'den sonraki halifeler için de "Râşid ve Mehdî halifeler" ibaresi kullanılmıştır. Yazara göre kendisi için Mehdî ismini kullanmasa da "ıslah amaçlı bir halifelik" iddiasında bulunan Abdullah b. Zübeyr'in bu tavrı gelecekteki Mehdi düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. "İmam ve ilahi kurtarıcı" anlamındaki Meh-

dî tabiri, ilk olarak Muhtar es-Sekafî tarafından Muhammed b. Hanefiyye'yi tanımlamak için kullanılmıştır. (s. 803-804) Daha sonra yazar, *İlk Abbasi Dönemi ve Sonraki Dönemler* başlıkları altında Mehdi tabirinin kullanımını incelemiş; ardından da *Şîa Bünyesinde Mehdilik* başlığı altında Şîa'daki Mehdi düşüncesini irdelemiştir.

Tanıtımını yaptığımız *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, ihtiva ettiği ansiklopedik bilgiler, geniş kaynakça, konuları sunum tarzı, detaylandırılmış başlıkları, konu okumalarıyla müellifin bilgi birikimini ve deneyimini yansıttığı bir kitaptır. Bütün bu özellikleriyle eser, İslam Mezhepleri Tarihi'ne ilgi duyan herkesin, özellikle de İlahiyat Fakülteleri öğrencilerinin ilk başvuru kaynağı niteliğindedir.